

Управління освіти і науки
Чернігівської обласної державної адміністрації

Чернігівський обласний інститут
післядипломної педагогічної
освіти імені К. Д. Ушинського

Викладання предметів освітньої галузі
«ГРОМАДЯНСЬКА ТА ІСТОРИЧНА ОСВІТА»
у 5-6 класах Нової української школи
(методичні рекомендації)

Чернігів – 2023

Укладач:

Фарбак Т. М., методист відділу суспільно-філологічних дисциплін
ЧОІППО імені К. Д. Ушинського

Рецензенти:

Лисенко І. В., проректор з науково-методичної роботи ЧОІППО
імені К. Д. Ушинського, кандидат педагогічних наук, доцент

Мокрогуз О. П., завідувач кафедри суспільних дисциплін та
методики їх викладання ЧОІППО імені К. Д. Ушинського,
кандидат педагогічних наук, доцент

У рекомендаціях надано практичні поради та роз'яснення щодо нововведень Державного стандарту базової середньої освіти, методично-організаційних питань освітнього процесу в громадянській та історичній освітній галузі.

Методичні рекомендації адресовано консультантам Центрів професійного розвитку педагогічних працівників, учителям суспільних дисциплін.

Рекомендовано до друку

рішенням засідання кафедри суспільних дисциплін та методики їх викладання
(протокол № 1 від 4 вересня 2023 року)

ЗМІСТ

Державний стандарт базової середньої освіти (освітня галузь: громадянська та історична освіта)	4
Методично-організаційні питання викладання історії в адаптаційному циклі навчання Нової української школи	18
Оцінювання результатів навчання учнів	25
До питання дидактичного та організаційного забезпечення	30
Список використаних джерел	31

ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

(освітня галузь: громадянська та історична освіта)

Вивчення історії – надважливий процес у сучасній школі. І не тільки в контексті подій, в яких ми живемо, а й поза ним. Аби майбутні покоління українців знали власну історію і всіляко уникали повторення її болючих граней. Аби історичні події усвідомлювались не як літери в параграфі, який задали почитати додому, а як явища, що відбувались століттями з такими ж українцями, як ваші учні.

Шляхом до цього є новий Державний стандарт, який має практичне спрямування та визначає структуру і зміст базової середньої освіти, обсяг навчального навантаження та вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів. Тож, саме цей документ є базовим для організації навчального процесу в середній школі.

Державним стандартом визначено 9 освітніх галузей, для кожної з яких окреслено мету, компетентнісний потенціал (перелік умінь та ставлень й базові знання), обов'язкові результати навчання учнів та орієнтири для їхнього оцінювання.

Метою громадянської та історичної освітньої галузі є розвиток особистості учня через осмислення минулого, сучасного та зв'язків між ними, взаємодії між глобальними, загальноукраїнськими і локальними процесами; формування ідентичності громадянина України, його активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини, визнання цінності верховенства права та нетерпимості до корупції.

Навчальне навантаження

Базовим навчальним планом визначено діапазон кількості годин на рік для вивчення кожної освітньої галузі (крім спеціальних закладів загальної середньої освіти). У 5-6-х класах для реалізації громадянської та історичної освітньої галузі передбачено таке річне навантаження:

- для шкіл з українською мовою навчання: мінімальна кількість становить 87,5 годин, максимальна – 175 годин, рекомендована – 105 годин на рік для двох років навчання;

Згідно з Типовим навчальним планом діапазон тижневого навчального навантаження цієї освітньої галузі становить від 1 до 2 годин (рекомендовано – 1 година – 5-ті класи та 2 години – 6-ті). Заклад освіти може обрати для вивчення навчальний предмет «Вступ до історії України та громадянської освіти» (5 клас), «Історія України. Всесвітня історія» (6 клас), інтегровані курси «Досліджуємо історію і суспільство» (5-6 клас), «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти» (5-6 клас).

Базові знання

Держстандартом передбачено, що школярі мають опанувати базові знання громадянської та історичної освітньої галузі за такими напрямками:

- **людина та природа** (творення соціоприродного середовища, формування та розселення людини, освоєння і перетворення людиною природи та нових просторів у минулому і теперішньому, сталий розвиток);
- **людина та світ матеріальних речей** (виробництво та споживання в різні історичні епохи, матеріали і технології, знаряддя праці і предмети побуту, науково-технічні винаходи, умови життя і праці в місті та селі, урбанізація, матеріальна культура аграрного, індустріального і постіндустріального суспільств);
- **людина і суспільство** (соціум і спільноти (родини, стани, класи, нації, культурні, релігійні, етнічні та інші групи), взаємодія людей, інтереси і цінності, ідентичність і гідність людини, патріотизм, культура і цивілізація, інформація і медіа, толерантність та інклюзія, конфлікти та їх розв'язання);
- **людина і влада** (політична організація суспільства, метрополії та колонії, імперії та національні держави, політичні режими, демократія (її переваги та ризики), самоврядування, права людини і протидія дискримінації,

громадянство, протестні рухи, революції і реформи, міжнародні відносини);

- **людина і світ уявлень та ідей** (світогляд і цінності, ідентичність та основи її формування, наука і мистецтво, ідеології та їхній вплив на людину і суспільство, релігія, міфи, символи, образи минулого, теперішнього і майбутнього в суспільній думці).

Компоненти обов'язкових результатів навчання учнів

Вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів з усіх освітніх галузей, які викладені в Додатках до Держстандарту, позначені певним індексом. Розберемося, як він розшифровується на прикладі індексу [6 ГІО 1.1.2.-2]:

- перша цифра вказує на порядковий номер року навчання, по завершенню якого очікується досягнення результату навчання (6 клас);
- скорочений буквенний запис означає освітню галузь (ГІО – громадянська та історична освітня галузь).

Цифри після буквеного запису означають:

- групу результатів навчання, що охоплюють споріднені загальні результати (6 ГІО 1.);
- загальні результати навчання учнів, через які реалізується компетентнісний потенціал галузі (6 ГІО 1.1.2.);
- конкретний результат навчання учнів, що визначає їхній навчальний прогрес за освітніми циклами (6 ГІО 1.1.2.);
- орієнтир для оцінювання, на основі якого визначається рівень досягнення учнями результатів навчання (6 ГІО 1.1.2.-2.).

А відтак, досягнення обов'язкових результатів навчання учнів адаптаційного циклу навчання очікується по завершенню 6 класу (адаптаційного циклу) навчання.

Громадянська та історична освітня галузь складається з шести (6) груп споріднених загальних результатів навчання, а саме:

Група споріднених загальних результатів №1.

Історико-хронологічне мислення, орієнтація в історичному часі, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між подіями, явищами і процесами, діяльністю людей та її результатами в часі, виявлення змін і тяглості в житті суспільства.

У цій групі компетентнісний потенціал галузі реалізується через такі загальні результати навчання:

1.1. Орієнтування в історичному часі

Навчальний прогрес характеризується тим, що учні пояснюють, як відбувається відлік часу в історії, демонструють знання перебігу подій, локалізують їх і встановлюють їхню віддаленість та тривалість у межах теми.

Орієнтирами для оцінювання результатів навчання є сформованість таких знань, умінь та навичок школярів:

- пояснення різниці між одиницями вимірювання історичного часу та їх співвідношення (рік – століття – тисячоліття);
- розрізнення та пояснення на прикладах системи літочислення;
- розташування подій у хронологічній послідовності, складання хронологічної таблиці;
- встановлення послідовності історичних подій за допомогою лінії часу;
- встановлення одночасності подій в історичному просторі, тривалості явищ, процесів та їх віддаленість одних від одних.

1.2. Розкриття взаємозв'язків та тяглість суспільного розвитку

Держстандартом визначено, що учні мають навчитися пояснювати зв'язок між подіями та присутність минулого в сучасному суспільному просторі, розрізняти причини, приводи, результати й наслідки подій.

Орієнтирами для оцінювання результатів навчання є сформованість таких знань, умінь та навичок школярів:

- виявлення та розрізнення причин і приводів, результатів і наслідків історичних подій, явищ, процесів (за допомогою вчителя);
- опис перебігу історичних подій та визначення тяглості в історичному процесі;

- наведення прикладів історичних пам'яток та інших проявів присутності минулого в сьогоденні (топоніміка, лексика, фольклор, соціальні практики тощо).

1.3. Виявлення та прогнозування суспільних (історичних) змін

Передбачається, що учень навчиться співвідносити відомі історичні події, явища та особистості з вивченим періодом (епохою), визначати сфери суспільного життя, які зазнавали змін, пояснювати, як життя людини і суспільства залежить від природних змін, науково-технічних винаходів, соціальних обставин.

Орієнтирами для оцінювання результатів навчання є сформованість таких знань, умінь та навичок школярів:

- розрізнення природних, економічних, політичних, соціальних, технологічних і культурних змін, наведення прикладів впливу цих змін на життя людини і суспільства в минулому і теперішньому;
- формулювання запитань щодо можливого впливу тих чи інших подій на життя суспільства, окремих груп людей;
- пояснення, як погляди та потреби людей сьогодні та в минулому пов'язані з подіями їх життя, станом суспільства.

Група споріднених загальних результатів №2.

Геопросторове мислення, орієнтація в соціально-історичному просторі, виявлення взаємозалежності в розвитку суспільства, господарства, культури і навколишнього середовища.

У цій групі компетентнісний потенціал галузі реалізується через такі загальні результати навчання учнів:

2.1. Орієнтування в соціально-історичному просторі

До конкретних результатів навчання відноситься використання учнем карти як джерела інформації, визначення ним географічного розташування відповідних/указаних природних і соціальних об'єктів.

Орієнтирами для оцінювання результатів навчання є сформованість таких знань, умінь та навичок школярів:

- виокремлення та пояснення основних елементів карти;
- зіставлення картографічної інформації різних історичних періодів;
- співвідношення даних карти з іншими джерелами інформації (розповідь учителя, текст книжки тощо);
- розрізнення відносно сталих і змінних об'єктів карти;
- визначення орієнтації об'єктів відносно сторін світу, суб'єкта спостереження;
- визначення на карті положення географічних об'єктів, культурно-історичних пам'яток, місця історичних подій;
- позначення розміщення об'єктів на карті, прокладання уявних маршрутів, визначення відстані.

2.2. Виявлення взаємодії природного і соціального середовищ

Конкретними результатами навчання є пояснення учнем впливу географічного положення на спосіб життя та світогляд людей й виявлення впливу діяльності людини на навколишнє середовище.

Орієнтирами для оцінювання результатів навчання є сформованість таких знань, умінь та навичок школярів:

- виявлення чинників, що впливають на заняття людей, спосіб ведення господарства, соціальний устрій (клімат, географічне розташування, доступ до природних ресурсів);
- виявлення (за допомогою вчителя) і пояснення викликів, які стоять перед людиною, суспільством у різних природних середовищах;
- наведення прикладів впливу діяльності людини на навколишнє середовище в часі і просторі, взаємодії людини та природи;
- дії для збереження навколишнього середовища.

2.3. Орієнтування у громадському просторі та долучення до його формування

Конкретним результатом навчання є вміння учня пояснювати, що таке громадський простір та його значення для суспільства.

Орієнтирами для оцінювання результатів навчання є сформованість таких знань, умінь та навичок школярів:

- пояснення відмінностей між громадським та особистим простором;
- наведення прикладів і пояснення призначення об'єктів громадського простору в минулому та сучасності;
- дотримання визначених правил і пропонування (у разі потреби) змін до них під час організації прогулянок, подорожей для пізнання пам'яток історії та культури, туристичних об'єктів;
- пояснення потреби доступності громадського простору для людей з інвалідністю або маломобільних груп населення.

Група споріднених загальних результатів №3.

Критичне мислення, робота з різними джерелами інформації та формулювання історично обґрунтованих питань.

У цій групі компетентнісний потенціал галузі реалізується через такі загальні результати навчання учнів:

3.1. Добирання джерел історичної та суспільно значущої інформації

До конкретних результатів навчання відноситься визначення учнем видів джерел інформації за видами та добирання джерел за пропонованою тематикою та походженням.

Орієнтирами для оцінювання результатів навчання є сформованість таких знань, умінь та навичок школярів:

- розрізнення джерел інформації за видами (матеріальні/нематеріальні, первинні/вторинні, текстово-візуальні тощо);
- пояснення способів нагромадження та пошуку інформації;
- добирання інформації за заданими критеріями;
- використання пошукових систем для отримання інформації, дізнання значення незнайомих слів.

3.2. Аналіз і синтез історичної та суспільно важливої інформації

Держстандартом передбачено, що учні мають навчитися використовувати історичну та суспільно важливу інформацію із запропонованих ресурсів, пояснювати походження історичного, медійного джерела за зовнішніми ознаками.

Орієнтирами для оцінювання результатів навчання є сформованість таких знань, умінь та навичок школярів:

- розрізнення текстів соціального та історичного змісту;
- виокремлення основного та другорядного в тексті;
- пояснення та доцільне застосування термінів, понять, які вжито в запропонованих джерелах;
- формулювання запитань різного типу до тексту, візуальних джерел;
- визначення рис/ознак артефакту, писемного та візуального джерела;
- визначення теми та походження запропонованого джерела історичної та суспільної інформації.

3.3. Визначення достовірності історичної та суспільної інформації, формулювання запитань щодо достовірності інформації з різних джерел

У ході навчання школярі мають навчитися розрізняти факт і судження в запропонованому тексті/медіатексті, оцінювати інформацію щодо її достовірності, надійності і повноти.

Орієнтирами для оцінювання результатів навчання є сформованість таких знань, умінь та навичок школярів:

- застосування критеріїв визначення достовірності інформації (за допомогою вчителя);
- розпізнавання проявів маніпулювання інформацією на конкретних прикладах;
- визначення ознак, що пов'язують документи, артефакти та ілюстративний матеріал з історичним періодом (в межах теми);
- зіставлення джерел інформації щодо достовірності та повноти.

Група споріднених загальних результатів №4.

Системне мислення, виявлення взаємопов'язаності, взаємозалежності та взаємовпливу історичних подій, явищ, процесів, постатей у контексті відповідних епох; розуміння множинності трактувань минулого і сучасного та зіставлення їх інтерпретацій.

У цій групі компетентнісний потенціал галузі реалізується через такі загальні результати навчання учнів:

4.1. Систематизація та узагальнення соціальної та історичної інформації

До конкретних результатів навчання відноситься вміння школярів упорядковувати відомості про особу, подію, явище, процес, пам'ятку історії (за заданими критеріями) та розрізняти їх за певними ознаками.

Орієнтирами для оцінювання результатів навчання є сформованість таких знань, умінь та навичок школярів:

- добирання прикладів, які розкривають поняття/терміни, що вивчаються;
- використання в поясненнях інформації з різних джерел, зокрема тексти та відеоматеріали, усні історичні свідчення, музейні експозиції, власні спостереження;
- порівняння та пояснення значення однотипних пам'яток історії, природи та культури;
- формулювання висновків, суджень на основі наведених фактів.

4.2. Добір та оцінка аргументів

У ході навчання учні мають навчитися використовувати джерела для опису історичних подій, явищ, процесів, діяльності людей та аргументовано пояснювати їх перебіг та сутність.

Орієнтирами для оцінювання результатів навчання є сформованість таких знань, умінь та навичок школярів:

- визначення придатності отриманої інформації для добору аргументів (за допомогою вчителя);
- опис і характеристика за певним алгоритмом пам'яток природи, історії та культури;
- формулювання суджень про вчинки історичних осіб та сучасних діячів, події, явища, процеси;
- послідовність викладання інформації, побудова виступу з дотриманням структури.

4.3. Інтерпретація фактів, явищ, процесів із минулого і сучасного, формулювання суджень та гіпотез

До конкретних результатів навчання відноситься оцінка учнем значення події, явища, цінності пам'ятки культури для конкретного історичного періоду.

Орієнтирами для оцінювання є такі знання, вміння та навички школярів:

- визначення значущості історичної та сучасної події для людини та суспільства;
- висловлення припущень стосовно можливого перебігу історичних подій;
- виявлення розбіжностей в тлумаченнях минулого та сучасного на конкретних прикладах.

Група споріднених загальних результатів №5.

Усвідомлення власної гідності, діяльність з урахуванням власних прав і свободи, повага до прав і гідності інших осіб, толерантність, протидія виявам дискримінації та нерівного ставлення.

У цій групі компетентнісний потенціал галузі реалізується через такі загальні результати навчання учнів:

5.1. Формування себе як особистості та частини соціуму, усвідомлення власної гідності

Очікується, що по завершенню навчання учні пізнають себе як неповторну особистість, наділену гідністю, та ідентифікують себе як громадянина України та члена різних спільнот. Також зможуть пояснювати своє право і право інших осіб на особистий простір (приватність).

Орієнтирами для оцінювання результатів навчання є сформованість таких знань, умінь та навичок школярів:

- обґрунтування унікальності та неповторності кожної людини;
- поведіння з повагою до гідності інших осіб;
- розрізнення та ідентифікація локальних, регіональних, національно-культурних спільнот, співвідношення себе з ними;
- детальний опис та характеристика в цілому себе та інших осіб за різними ознаками (інтереси, світогляд тощо);

- обґрунтування користі обміну досвідом та взаємонавчання, пояснення значення освіти в житті людини;
- опис соціокультурних практик різних спільнот і порівняння їх з іншими (вподобання у їжі, способи привітання та звертання до людей, формули ввічливості тощо);
- пояснення впливу діяльності людини на різні спільноти і державу;
- адаптація своєї поведінки до нових ситуацій, зважаючи на набутий досвід;
- гнучка та конструктивна взаємодія з новими людьми, адаптація до нових місць та ситуацій;
- визначення та застосування способів опанування негативних емоцій;
- дотримання вимог щодо непорушення особистого простору інших осіб;
- виявлення порушень права на особистий простір та протидія цьому.

5.2. Дії з урахуванням принципів прав людини, прав та обов'язків громадянина

По завершенню навчання учні мають пояснювати базові права людини, механізми їх реалізації та захисту, а також протидіяти порушенням прав людини.

Орієнтирами для оцінювання результатів навчання є сформованість таких знань, умінь та навичок школярів:

- пояснення, чому і якими правами від народження наділена кожна людина;
- пояснення, як держава забезпечує реалізацію прав людини (зокрема дитини);
- обговорення важливості поваги прав людини всіма людьми;
- знання порядку дій у випадку порушення прав дитини;
- обґрунтування необхідності захищати права людини і громадянина, дотримання обов'язків громадянина;
- визначення відповідальності за свою поведінку, якщо вона призводить до порушення гідності інших людей чи до неможливості реалізації їх прав;
- обґрунтування небезпеки замовчування порушення прав людини;

- наведення прикладів протидії порушенням прав людини.

5.3. Повага до розмаїття серед людей, протидія та запобігання виявам дискримінації та утисків

Конкретними результатами навчання учнів визначено їхню конструктивна взаємодія із людьми з відмінними ідеями та цінностями й протидія утискам, насиллю (булінгу), виявам нерівності або несправедливості.

Орієнтирами для оцінювання результатів навчання є сформованість таких знань, умінь та навичок школярів:

- наведення прикладів етнічного, релігійного, культурного та іншого розмаїття в Україні та світі в минулому і сьогоденні;
- пояснення причин та наслідків розмаїття в сучасній Україні, аналіз культурного розмаїття нашої держави та світу;
- зіставлення культур, їх цінностей, традицій, способів життя;
- висловлення власного судження про культурне розмаїття та його цінність для суспільства, прояв зацікавленості переконаннями інших людей;
- взаємодія з людьми з відмінними ідеями та цінностями;
- ідентифікація випадків дискримінації (зокрема утисків), булінгу (цькування) та визначення їх наслідки;
- наведення історичних та сучасних прикладів вияву дискримінації та її подолання;
- вияв мови ворожнечі;
- конструктивне реагування на випадки утисків, насилля та вияви нерівності або несправедливості.

Група споріднених загальних результатів №6.

Дотримання демократичних принципів, конструктивна взаємодія з друзями, спільнотою закладу освіти, місцевою громадою і суспільством загалом, залучення до розв'язання локальних, загальнонаціональних і глобальних проблем.

У цій групі компетентнісний потенціал галузі реалізується через такі загальні результати навчання учнів:

6.1. Застосування принципів і механізмів демократії:

Результатами навчання є дотримання учнями колективно встановлених правил і стандартів доброчесної поведінки, їхня участь у процедурах самоврядування закладу освіти/ класу та прийнятті рішень.

Орієнтирами для оцінювання результатів навчання є сформованість таких знань, умінь та навичок школярів:

- аналіз правил і процедури закладу освіти з погляду дотримання прав людини (зокрема недискримінації) та поваги до гідності людини;
- аргументація потреби та необхідності дотримання спільних правил і законів;
- переконання інших у перевагах поведінки, заснованої на повазі до прав людини і поваги до гідності людини;
- участь у виборах до органів самоврядування закладу освіти, аналіз та оцінка їхньої роботи;
- демонстрація сміливості та рішучості у відстоюванні справедливості в середовищі закладу освіти з дотриманням прав інших учасників освітнього процесу;
- дотримання принципів академічної доброчесності у навчанні та повсякденному житті.

6.2. Участь у розв'язанні проблем спільнот

Конкретними результатами навчання учнів є їхнє долучення до розв'язання проблем різних спільнот з урахуванням інтересів їхніх представників та розвиток емпатії.

Орієнтирами для оцінювання результатів навчання є сформованість таких знань, умінь та навичок школярів:

- визначення, що влаштовує/не влаштовує в знайомому оточенні, внесення пропозицій щодо його зміни;
- врахування інтересів класної та інших спільнот у власній поведінці;
- визначення способів власної співучасті в житті класу/закладу освіти/ родини/ місцевої спільноти;

- критичне осмислення ризиків, пов'язаних зі шкодою для навколишнього середовища;
- обговорення можливості сприяння громадян та урядів сталому розвитку;
- пояснення впливу вчинків окремої людини на її найближче оточення, місцеву громаду, Україну та світ;
- усвідомлена участь у громадських заходах спільно з однолітками;
- емоційна залученість до заходів, які спрямовані на утвердження цінності незалежності та територіальної цілісності України;
- пояснення, що вдалося та не вдалося досягти під час виконання роботи;
- опис почуттів, емоцій та потреб, що мають інші люди;
- намагання краще зрозуміти своїх друзів, уявляючи, як та чи інша ситуація виглядає з їх погляду;
- звертання уваги на емоції та почуття інших осіб у своїй поведінці;
- визнання успіхів і досягнень інших осіб.

6.3. Осмислення зв'язків між минулим і сучасним громадсько-політичним життям

По завершенню адаптаційного циклу навчання учні мають навчитися описувати минуле та сучасне, використовуючи громадсько-політичні поняття.

Орієнтирами для оцінювання результатів навчання є сформованість таких знань, умінь та навичок школярів:

- пояснення значень громадсько-політичних понять (зокрема демократія, свобода, права, право/ закон) за допомогою вчителя;
- застосування відповідних понять в порівняльному описі історичних і сучасних дій та подій;
- розрізнення повноважень органів влади та приватних осіб;
- врахування змін, оцінка їх ризиків та переваг для власного життя та спільноти;
- наведення прикладів змін у житті суспільства, пов'язаних із різними чинниками, пояснення їхнього впливу на людину, конкретні соціальні групи та суспільство в цілому в минулому та сьогоденні.

МЕТОДИЧНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПИТАННЯ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ В АДАПТАЦІЙНОМУ ЦИКЛІ НАВЧАННЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Для реалізації громадянської та історичної освітньої галузі Державного стандарту базової середньої освіти з переліку назв навчальних предметів та інтегрованих курсів, визначених Типовою освітньою програмою, різними авторськими колективами створено 13 модельних навчальних програм для 5-6 класів, яким надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України».

Модельні навчальні програми (МНП) слугують основою для розроблення навчальних програм, навчальної та навчально-методичної літератури для 5-9 класів і уможлиблюють реалізацію закладами освіти академічної свободи. Модельні навчальні програми громадянської та історичної освітньої галузі та навчально-методичне забезпечення до них розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-povoyi-ukrayins-koyi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>).

Керуючись законодавством (стаття 11 Закону України «Про повну загальну середню освіту») привертаємо увагу керівників закладів освіти, що педагогічні працівники закладу освіти *обирають модельні навчальні програми на певний цикл повної загальної середньої освіти і не можуть змінювати їх в середині циклу, зокрема при переході від 5-го до 6-го класу, оскільки кожна з модельних навчальних програм має особливості щодо реалізації вимог стандарту до результатів навчання на адаптаційному циклі.*

Щодо модельних навчальних програм громадянської та історичної освітньої галузі, а саме інтегрованих курсів: «Досліджуємо історію і суспільство 5-6 класи (інтегрований курс)», «Україна і світ: вступ до історії України та громадянської освіти 5-6 класи (інтегрований курс)», вони не можуть замінюватися іншими модельними навчальними програмами.

Оскільки кожна з них має особливості щодо реалізації вимог до обов'язкових результатів навчання Державного стандарту базової середньої освіти на адаптаційному циклі навчання.

Разом з тим, в адаптаційному циклі навчання можуть викладатися і навчальні предмети «Вступ до історії України та громадянської освіти» у п'ятому класі (чотири модельні навчальні програми) та «Історія України. Всесвітня історія» у шостому (дві модельні навчальні програми).

Модельні навчальні програми на рівні закладу освіти конкретизуються у навчальні програми. З цією метою педагоги у навчальній програмі визначають кількість годин, необхідну на провадження послідовності досягнення результатів навчання учнів з відповідних навчальних предметів (інтегрованих курсів), змісту тієї чи іншої теми (розділу, модуля тощо) та видів навчальної діяльності учнів. Також педагоги можуть використовувати навчальні програми, розроблені на основі модельних авторським колективом відповідної програми, де авторами програми визначено кількість годин, необхідну на провадження послідовності досягнення результатів навчання учнів з відповідних навчальних предметів (інтегрованих курсів), змісту тієї чи іншої теми (розділу, модуля тощо) та видів навчальної діяльності учнів. Учитель може розробити навчальну програму предмета, інтегрованого курсу (у тому числі білінгвальних курсів) на основі обраної модельної навчальної програми. При цьому педагоги можуть вносити зміни у пропонований модельною навчальною програмою зміст навчального предмета/інтегрованого курсу, з урахуванням підготовленості класу, регіональних особливостей, робочого навчального плану школи, необхідності своєчасного реагування на конкретні умови, у яких відбувається освітній процес, зокрема:

- доповнювати зміст програми, включаючи регіональний компонент;
- розширювати/поглиблювати або ущільнювати зміст окремих елементів (розділів, тем, модулів тощо) програми зважаючи на потреби учнів, матеріально-технічне забезпечення закладу освіти, запити батьків, громади тощо;
- доповнювати тематику практичних/творчих робіт;

– уникати надмірної деталізації змісту навчального матеріалу.

Загальний обсяг таких змін може досягати 20%.

Також учитель може змінювати послідовність вивчення тем, не порушуючи логічної послідовності досягнення результатів навчання.

На основі модельної та/або затвердженої педагогічною радою навчальної програми навчального предмета (інтегрованого курсу) вчитель складає **календарно-тематичне планування** з урахуванням навчальних можливостей учнів класу. Під час розроблення календарно-тематичного плану самостійно вибудовує послідовність формування очікуваних результатів навчання, враховуючи послідовність розгортання змісту в навчальній програмі. Учитель може визначати кількість годин на вивчення окремих тем і змістових модулів та упродовж навчального року вносити зміни в календарно-тематичне планування відповідно до того, як учні засвоїли навчальний матеріал.

Календарно-тематичне та поурочне планування здійснюється вчителем у довільній формі, у тому числі з використанням друкованих чи електронних джерел тощо. Формат, обсяг, структура, зміст та оформлення календарно-тематичних планів та поурочних планів-конспектів є індивідуальною справою вчителя. *Встановлення універсальних стандартів таких документів у межах закладу загальної середньої освіти міста, району чи області не передбачено законодавством.*

Нагадуємо, що під час укладання навчальної програми необхідно ретельно опрацювати пояснювальні записки до модельних навчальних програм, де сформульовані мета, завдання, змістові лінії, структура і, найголовніше, викладений компетентнісний потенціал навчального предмету, інтегрованого курсу в усій його ієрархії. Освітній заклад у рамках базової школи може обирати будь яку модельну навчальну програму в кожній освітній галузі.

Модельні навчальні програми з громадянської та історичної освіти для 6 класу пропонують два види інтегрованих курсів:

- інтеграцію історії України та всесвітньої історії у програмах для 6 класу «Історія України. Всесвітня історія» двох авторських колективів;

- інтеграцію трьох предметів: історія України, всесвітня історія та громадянська освіта у програмах інтегрованого курсу для цілісного адаптаційного циклу 5-6 класу, які об'єднані в два типи програм: «Досліджуємо історію і суспільство» (три авторських колективи) та «Україна і світ. Вступ до історії України та громадянської освіти» (три авторських колективи).

Важливого значення в умовах завершення адаптаційного циклу базової середньої освіти набуває щільність пропонованого авторами модельних навчальних програм змісту та його розподілення (баланс) між 5 та 6 класами. За умов мінімальної та рекомендованої кількості годин для 6 класу в орієнтовно 70 годин річного навантаження календарно-тематичне планування має передбачати не лише уроки опанування змісту, але й уроки формування наскрізних умінь, можливостей упроваджувати *діяльнісний підхід* до навчання, час для повторення, узагальнення, упровадження різних форм оцінювання. Під час створення освітньої програми закладів загальної середньої освіти вчителі історії та громадянської освіти **можуть обґрунтувати** необхідність виділення на курс громадянської та історичної освітньої галузі додаткової 1 години на передбачену Типовою освітньою програмою максимальну кількість годин для галузі в 105 годин річного навантаження.

Для організації навчання історії в 6 класі принципове значення мають активні та інтерактивні методи і види навчальної діяльності, на яких акцентовано увагу в модельних навчальних програмах. Це зокрема:

- навчально-пізнавальна (здатність розуміти мету діяльності, сприймати та систематизувати інформацію);
- дослідницька (здатність аналізувати різні типи джерел);
- пошукова (здатність знаходити інформацію та вирізняти в ній факти від суджень);
- творча (здатність перетворювати інформацію з одного виду в інший, самостійно продукувати інформацію);
- проєктна (здатність планувати та здійснювати власні активності);
- моделювання (здатність створювати імітаційні моделі життєвих ситуацій з метою їх подальшого аналізу);

- інтерактивна (здатність долучатися до різних форм колективної взаємодії задля досягнення спільної мети);
- дискусійна (здатність здійснювати власну оцінку, сприймати оцінку інших та виробляти узагальнену позицію).

Пропоновані види навчальної діяльності, не обмежуючи автономію і творчість учителя, забезпечують багатоманітність і полілогічність організації діяльності учнів. Учитель/вчителька може диференціювати та/або ускладнювати кожний із пропонованих видів діяльності за рахунок зменшення допомоги учням аж до їхньої повної самостійності чи ускладнення завдань, пропонуючи їм оперувати більшим обсягом інформації чи складнішими способами діяльності. Він може підбирати індивідуальні завдання і корегувати очікувані результати для конкретних учнів, ураховуючи їхню зацікавленість, інтелектуальні здатності та емоційний стан.

Беручи до уваги вікові особливості пізнавальної діяльності дітей 11-12 років, маємо продовжити формувати в учнів первинні поняття та уявлення про розвиток, предмет вивчення й суспільну роль історії як науки і як живої пам'яті про життя людей у минулому. Учні/учениці мають також опанувати на початковому рівні (уміти оперувати) значною кількістю історичних термінів. Зрозуміло, що успішних результатів у навчанні історії можна досягти за умови опанування учнями вміння й навичок опрацювання навчального історичного матеріалу, тому саме це є предметом спеціального відпрацювання на уроках курсу. Передбачається також ознайомлення дітей з історичними джерелами різних типів – як писемними, так і речовими, у тому числі з пам'ятками культури, що формують навколишнє історичне середовище.

Основна мета курсу – допомогти шестикласникам і шестикласницям, вивчаючи історію, зрозуміти, який шлях пододало людство, щоб досягти сьогодення, з'ясувати, чому відбуваються події та до яких наслідків приводить вибір людини.

Громадянознавчий компонент програм допоможе з'ясувати особливості сьогодення, навчить співжиттю та співорганізації в суспільстві, дасть змогу ефективно планувати майбутнє і приймати виважені рішення.

Вивчаючи матеріали курсу, юні здобувачі освіти мають досягнути витоків багатоманітності людей і спільнот, навчитися їх цінувати.

Передумовою активного навчання є чергування різних форм діяльності учнів. Наприклад, працюючи з текстом, учні можуть ставити запитання до фрагменту тексту чи ілюстрації, шукати відповідь на запитання, добирати коментарі до ілюстрацій, складати план, порівнювати текст з ілюстраціями та картами, співвідносити відомості тексту та ілюстрацій з відомостями інтернет-джерел, виділяти у тексті головне (основну думку), переглядати та аналізувати відео, знаходити нові слова та витлумачувати їх за інструкціями підручника.

Учителю варто якнайширше залучати життєвий досвід учнів, особливо під час розгляду питань громадянознавчого змісту та краєзнавчого матеріалу.

Застосування технологій активного навчання учнів на уроках із курсу як-от мозковий штурм, дискусія, рольова гра, моделювання, взаємонавчання, робота в малих групах, драматизація слід поєднувати, наприклад, із роботою учнів із підручником, коротким викладом (розповіддю) вчителя, роботою із зошитом. Навчання курсу має включати різноманітну самостійну роботу учнів як на уроках, так і вдома.

З-поміж методів навчання учнів заслуговують на увагу дослідницькі та й ігрові. Виконання учнями пошукових завдань може передбачати, наприклад, такі етапи: 1) пошук/опрацювання інформації з різних джерел щодо тлумачення поняття; 2) обговорення набутої інформації в класі; 3) вироблення за допомогою вчителя визначення поняття й порівняння його з підручником, словником тощо. А під час вивчення учнями окремих тем курсу можна організувати їхню участь в епізодичних ігрових ситуаціях. Доречними будуть й є ігри-подорожі та ігри-дослідження, що обмежуються однією темою чи навіть одним уроком. Варто застосовувати уроки-екскурсії (в тому числі й віртуальні), наприклад, до місцевого музею чи історичної пам'ятки.

Уроки з курсу мають бути подібні дослідницькій лабораторії чи дискусійному клубу, де кожний учень має змогу індивідуально або в групі дослідити суспільні й історичні явища та процеси, висловити власну позицію, поміркувати вголос, поділитися враженнями та особистим досвідом.

Громадянська та історична освіта в адаптаційному циклі навчання Нової української школи реалізується і через запровадження спецкурсів та курсів за вибором, значення яких посилюється потребою зміцнення національної ідентичності, виховання патріотизму та формування базових громадянських компетентностей і навичок. Одним із таких курсів є «Основи медіаграмотності» для учнів 5-6 класів, програма якого розроблена Мокрогузом О. П. і має гриф «Схвалено для використання в освітньому процесі» (<https://www.aup.com.ua/mediaosv/navchalni-programy/>) та навчальний посібник «Медіаосвіта в Державному стандарті базової середньої освіти (5–6 класи (<https://aup.com.ua/mediaosvita-v-derzhavnomu-standarti-b/>)). Методичні ресурси Академії української преси (<https://aup.com.ua/>) містять рубрику «Медіаграмотність в умовах війни», де учительство може знайти нові розробки занять (<https://toolbox.medialiteracy.org.ua/predmet/mediagramotnist>).

Рекомендуємо, з поміж інших, використовувати в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти зазначені вище матеріали.

Підручники для 6 класу Нової української школи:

- «Історія України. Всесвітня історія. 6 клас» (автори Піскарьова І.О., Бурлака О.В., Майорський В.В., Мелешенко Т.В., Щупак І.Я.);
- «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи» (автори Пометун О.І., Ремех Т.О., Малієнко Ю.Б., Мороз Н.В.);
- «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти. 5-6 класи (інтегрований курс)» (автори Власова Н.С., Желіба О.В., Кронгауз В.О., Секиринський Д.О., Щупак І.Я.) і (автори Кафтан М.В., Козорог О.Г., Костюк І.А., Мудрий М.М., Селіваненко В.В.),
- «Історія України. Всесвітня історія. 6 клас» (автори Щупак І.Я., Бурлака О.В.) та інші.

З текстами підручників для 5-6 класів НУШ можна ознайомитися на сайті ІМЗО.

ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ УЧНІВ

Під час оцінювання важливо керуватися моніторингом особистісного поступу здобувачів освіти в ході/після виконання ними навчальних завдань, дотримання ними принципів академічної доброчесності. Для усвідомлення учнями своєї динаміки пізнавальної діяльності варто послідовно упроваджувати практики самооцінювання.

Нагадуємо, що оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів у 2023-2024 навчальному році здійснюється відповідно до вимог наказу Міністерства освіти і науки України від 1 квітня 2022 року за № 289 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіти відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти».

Основними видами оцінювання результатів навчання учнів, що проводяться закладом, є формувальне, поточне та підсумкове: тематичне, семестрове, річне. Поточне, формувальне оцінювання здійснюють з метою допомогти учням усвідомити шляхи досягнення кращих результатів навчання, тоді як підсумкове оцінювання має на меті отримати дані про рівень співвіднесення навчальних досягнень учнів з обов'язковими/очікуваними результатами навчання, визначеними Державним стандартом та/або освітньою програмою. Педагогічні працівники закладу освіти можуть ухвалити рішення про здійснення тематичного оцінювання результатів навчання учнів/учениць з окремих предметів/інтегрованих курсів. Частоту та процедури проведення тематичного оцінювання, а також види діяльності, результати яких підлягають оцінюванню, визначають з урахуванням дидактичної мети відповідної навчальної програми і проводять у формі діагностувальних робіт за групами результатів (однією чи кількома).

Формувальне, поточне оцінювання. Об'єктом поточного, формувального оцінювання є особистісний розвиток учнів, їхній навчальний поступ. Поточне та формувальне оцінювання допомагає відстежити та розробити індивідуальну освітню траєкторію здобувача освіти. Таке оцінювання виконує дві функції:

навчальну і мотиваційно-стимулюючу й відбувається постійно: на уроці, під час позаурочної навчальної діяльності (проектна діяльність, виконання домашнього завдання) та у різних формах (оцінювання вчителем, взаємооцінювання, самооцінювання).

Критерії поточного, формувального оцінювання розробляються вчителем самостійно до кожного виду роботи та виду діяльності учнів.

Поточне та формувальне оцінювання передбачає визначення **рівня сформованості наскрізних умінь**, визначених у Державному стандарті базової середньої освіти, які є спільними для всіх освітніх галузей, та формуються протягом всього періоду навчання у 5-9 класах. Одним із засобів, який допоможе вчителю визначити рівень їх сформованості, є **щоденник спостережень** учителя. Щоденник спостережень не є регламентованим документом, його розробляє педагог на власний розсуд. Сторінки такого щоденника не обов'язково мають бути стандартизованими. Він може мати паперовий або електронний формат. Педагог сам встановлює значення символів, які використовує для позначення рівнів активності дитини на уроці, критерії їх сформованості. У щоденнику спостережень варто відображати результати самооцінювання та взаємооцінювання учнів. Взаємооцінювання має потужний навчальний потенціал для учнів, якщо вони мають змогу обговорити в парі/групі результати оцінювання, знайти і навести аргументи на захист своєї думки. Учитель має бути уважним до таких учнівських обговорень і фіксувати у своєму щоденнику, які учні не долучилися до обговорення, або не дійшли згоди і порозуміння у своїй дискусії. Учасників взаємооцінювання варто змінювати, або самому брати участь в обговоренні. Щоденник спостережень у сучасній системі оцінювання – необхідний інструмент, адже на сторінках класного журналу вчитель може позначати лише рівні або бали. У щоденнику спостережень учитель може застосувати наступні словесні визначення сформованості результатів навчання: «так/ні»; «важко/складно/легко визначитися»; «ніколи/рідко/майже/ завжди». Учитель сам визначає, до яких очікуваних результатів навчання буде прикута його увага та увага учнів на певному уроці. Фіксуючи такі результати навчання на сторінці

щоденника спостережень, педагог одночасно може визначати, з якою групою загальних результатів навчання з Державного стандарту базової середньої освіти співвідноситься той чи інший результат. **Педагогічні колективи можуть виробляти власні способи спостереження за розвитком наскрізних умінь.**

Тематичне. Об'єктом підсумкового оцінювання є результати навчання здобувачів освіти, визначені у Додатках «Вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів» Державного стандарту базової середньої освіти та модельних навчальних програмах.

Підсумкове оцінювання здійснюється періодично: після вивчення теми (розділу) модельної навчальної програми, у кінці семестру та навчального року, відповідно **тематичне, семестрове, річне.**

«Тематична» оцінка з предметів освітньої галузі «Громадянська та історична освіта» виставляється на основі поточного формульованого оцінювання без виділення окремого часу на його проведення, після теми (розділу), які визначені у модельній навчальній програмі. У календарно-тематичному плануванні протягом вивчення теми (розділу) можна запланувати такі уроки історії, як урок «узагальнення», «тематичного оцінювання», «практична робота» тощо. У такому разі, уроки «узагальнення» та «тематичне оцінювання» варто проводити після кожної вивченої теми (розділу), що свідчить про наявність певної системи роботи вчителя та сприяє мотивації й зацікавленості учнів у навчанні. Варто звернути увагу, що оцінювання досягнень учнів на уроках «узагальнення» відбувається на розсуд учителя, тоді як на уроках «тематичного контролю» або «тематичного оцінювання» оцінюють результати виконання завдань (тести, письмові роботи: есе, інфографіка, таблиці, діаграми, аналіз текстових та візуальних джерел тощо) **присутніх** учнів. Виставлені оцінки за такі уроки допомагають визначити динаміку пізнавальної діяльності школярів і об'єктивніше здійснити тематичне, а згодом і семестрове оцінювання. Під час виставлення «тематичної» оцінки враховують усі види навчальної діяльності, що підлягали поточному формульованому оцінюванню протягом вивчення теми (розділу).

Підсумкове оцінювання. Підсумковому оцінюванню (семестровому, річному) підлягають результати навчання з навчальних предметів, інтегрованих курсів обов'язкового освітнього компонента типового навчального плану. Рішення щодо оцінювання результатів навчання складників вибіркового освітнього компонента приймається і ухвалюється педагогічною радою закладу освіти.

Семестрове оцінювання передбачає оцінювання груп загальних результатів та загальну оцінку результатів навчання. Здійснюють його з урахуванням різних видів навчальної діяльності, які мали місце протягом семестру, та динаміки особистих навчальних досягнень учня/учениці. Загальна оцінка результатів навчання виставляється на основі оцінювання груп загальних результатів. Проведення окремої семестрової атестації не є обов'язковим і здійснюється на розсуд закладу освіти.

Річне оцінювання здійснюють на підставі загальної оцінки результатів навчання за I та II семестри. Річна оцінка не обов'язково є середнім арифметичним від оцінок за I та II семестри. Для визначення річної оцінки потрібно враховувати динаміку особистих досягнень учня/учениці протягом року.

Семестрова та річна оцінки можуть підлягати коригуванню. Оцінка результатів навчання учнів є конфіденційною інформацією, яку повідомляють лише учневі/учениці, його/її батькам (іншим законним представникам).

Академічна автономія закладу освіти, серед іншого, передбачає організацію внутрішньої системи забезпечення якості освіти та системи оцінювання. Заклад освіти може здійснювати підсумкове та, у разі застосування, проміжне, оцінювання результатів навчання за рівневою, 12-бальною або за власною шкалою оцінювання, затвердженою рішенням педагогічної ради, – за умови затвердження правил переведення до системи (шкали) оцінювання, визначеної законодавством. Результати річного оцінювання відображають у Свідоцтві досягнень за системою (шкалою), визначеною законодавством: результати позначають цифрами від 1 до 12. Педагогічні колективи можуть виробляти власні способи спостереження за

розвитком наскрізних умінь і застосовувати також вербальні характеристики замість позначки у свідоцтві досягнень. Залежно від специфіки навчального предмета та кількості годин, передбачених навчальним планом на його вивчення (одногодинні курси) контроль групи результатів може проводитись упродовж навчального року. Вчитель може змістити акценти на результати опанування більш важливих тем, попередивши про це учнів на початку семестру.

Разом із тим, основою оцінювання учнів є передбачені відповідною модельною навчальною програмою очікувані результати навчальної діяльності школярів або складники ключових компетентностей і наскрізних умінь, що мають формуватись (розвиватись) під час навчання, а саме: мінімальний обсяг знань, обов'язковий для засвоєння учнем/ученицею у відповідності до його/її індивідуального розвитку та пізнавальних можливостей; основні уміння й навички, формування/розвиток яких передбачено програмою; формування ціннісного ставлення учня/учениці до історичних, суспільних, життєвих явищ і подій, що досліджуються. Такі результати подані до кожного з розділів програм і слугуватимуть орієнтирами для тематичного/підсумкового оцінювання школярів.

Під час оцінювання важливо керуватися моніторингом особистісного поступу здобувачів освіти у виконанні навчальних завдань, дотримання ними принципів академічної доброчесності.

ДО ПИТАННЯ ДИДАКТИЧНОГО ТА ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Підручники, посібники (у тому числі електронні), робочі зошити з друкованою основою, зошити для контролю та/або корекції пізнавальних досягнень, атласи, контурні, настінні мапи, що використовуються на уроках, повинні мати грифи Міністерства освіти і науки України.

Учнівські зошити з історії учительки/учителі можуть переглядати один раз на семестр, і оцінка за ведення зошита може виставлятися в журнал. У такому випадку вона прирівнюється до поточної. Так само вчительці/вчителю слід діяти з виконаними в зошитах практичними чи творчими завданнями, завданнями на контурних мапах. В учнівських рукописних зошитах можуть міститися супровідні записи, таблиці, замальовки, опорні схеми, виконані «від руки», простими чи кольоровими олівцями, ручками.

Нагадуємо що, згідно з частиною четвертою статті 38 Закону України «Про повну загальну середню освіту» організація освітнього процесу та діяльності закладу загальної середньої освіти належать до повноважень його керівника.

Відповідно до частин першої, третьої та четвертої статті 10 Закону України «Про повну загальну середню освіту» освітній процес у закладах освіти організовується відповідно до законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», інших актів законодавства, освітньої програми закладу освіти. Тож у межах академічної автономії питання організації виконання освітньої програми, навчального плану та освітнього процесу є внутрішнім питанням кожного закладу загальної середньої освіти, його педагогічної ради та завданням педагогічних працівників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державний стандарт базової середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020. № 898. *Урядовий кур'єр*. 2020. № 194.
2. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів/інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2023/2024 навчальному році (лист МОН від 12.09.2023 № 1/13749–23).
3. Рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти (наказ Міністерства освіти і науки України від 01 квітня 2022 р. № 289).